

українського народу найвищими й святими були ідеали сім'ї як першооснови життя людини.

Виростити і виховати дитину – справжнього громадянина – справа нелегка. Вона вимагає від батьків любові, великих зусиль, витримки, терпіння, волі, знань. Сучасна сім'я все більше стає головною ланкою у вихованні дитини. Першими вихователями, як відомо, є батьки. Саме в сім'ї дитина дістає початкові уявлення про навколишній світ, про добро і зло, про красу і культуру. Тут формуються її звички, норми і правила поведінки. Стиль життя членів сім'ї, взаємини між батьками, їх громадська і трудова діяльність – все це впливає на розвиток і виховання дитини.

Рідна домівка, рідне гніздо – так у народі називають батьківську хату, як особливе місце для людини впродовж її життя. Думками людина завжди повертається до дитинства, до батьківської оселі. Про значення рідного дому в житті людини говорять: "Скрізь добре, а вдома найкраще" – це не тільки місце притулку, дах над головою, а й сімейне вогнище, місце захисту від життєвих незгод. Красивий той дім, де живе дружина й міцна сім'я, де панують любов, згода і дружні почуття. Щаслива та оселя, що повниться радісним дитячим багатоголоссям, де діти ростуть у дружному родинному колі, у гурті своїх батьків і сестер. "Нащо клад, коли в сім'ї лад", – кажуть у народі. І в цьому вислові закладено глибокий педагогічний зміст.

Народна педагогіка надає першорядного значення виховному клімату сім'ї як основному чиннику у формуванні особистості. "З родини йде життя людини", – твердить українська приказка.

Г.Ващенко у статтях і дослідженнях цілком справедливо зазначає, що пошана до батьків і старших визначається за неодмінний моральний обов'язок у багатьох народів світу, в т.ч. й українців.

"Ще письменники княжих часів вимагали, щоб діти шанували батьків і старших. "Шануйте стару людину і

батьків своїх", – пише Лука Жидята. "Старших шануй, як батьків, а молодих, як братів", – навчає своїх дітей Володимир Мономах. Крім того, Володимир Мономах подає такі правила благопристойності: "При старших мовчать, мудрих слухать, старшим коритись...".

Пошана до батьків і глибока любов до них відбита і в українській народній пісні. В обрядових піснях подається величний образ Матері Божої, що є зразком земних матерів, заступницею миру християнського. Вона піклується про праведних і грішних. Вона просить свого Сина:

Ой дай, Сину, золоті ключі
Відімкнути рай і пекло,
Випустити грішні душі.

Вона всіх випустила, тільки не випустила однієї душі за те, що вона батька й матір облаяла, не облаяла, а тільки подумала. Отже, навіть образливу думку про батьків український народ визнає за великий непростимий гріх.

В особливих зворушливих рисах любов до батьків змальовується в одній весільній пісні, що її співає молода сирота, коли зі світилками ходить по селу й закликає гостей на весілля:

Пливи, пливи, лебедоньку,
Тихо по воді,
Прибуди, прибуди мій батеньку,
Тепера к мені.
Ой рад би я, дитя моє, Прибути к тобі, –
Насипано сиру землю
На груди мої.
Замкнулися ясні очі,
Ніженьки мої,
Не можу я, дитя моє,
Прибути к тобі.

Любов дітей до матері підноситься іноді, особливо в розлуці, до обожнювання:

Мати ж наша мати,
Та де ж нам тебе взяти?
Маляра найняти

Та матір змалювати.
Та поставмо матір
На божницю в хаті,
На божницю гляну
Та матір пом'яну.

Пошана до батьків була глибоко закорінена і в побуті українського народу. Проживши в селі більше сорока років, я не пам'ятаю випадку брутального поводження дітей з батьками. Можливо, що такі випадки були, але це були винятки. В багатьох родинах, особливо козацьких, був звичай цілувати батьків у руку. В присутності батьків діти стримувались у виразах. Характеристично, що, незважаючи на довге співжиття з москалями, московська "матерщина" не прищепилась в Україні саме через пошану українців до батьків. (Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич: Відродження, 1997. - С. 118-120).

Мудрість народу підносить роль батька і матері, як творців нового життя, бо звеличує їхнє подвижництво, незамінність у зростанні людини. Духовний світ батьків, їхній авторитет, особистий приклад є життєдайним джерелом, з якого діти починають сприймати моральні цінності, неперехідні багатства свого народу, людства. Народні прислів'я стверджують, що "Не ті батьки, що на світ привели, а ті, що в люди вивели", "У добрих батьків добрі й діти".

Із благоговінням оспівані у фольклорі батько і мати. "Добре тому, хто має батька, бо в батька найтепліша хатка", "На сонці тепло, а біля матері добре" – ці та багато інших приказок та поговірок відбивають справжню сутність і цінність батьків у вихованні дітей. Засобами пісні, оповідей, легенд народ створював культ Матері, який влучно у поетичній формі передав Т.Г.Шевченко:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитятчком малим...

Ідеал матері, яка виношує дитину під своїм серцем і приводить на світ, зігріває теплом, ласкою і палкою любов'ю виховує в ній доброту і світлий розум, плекає гідність і доброзичливість, широко втілений в українському фольклорі.

Рідна мати – перший педагог, від якого почався родовід вихователів та й самого виховання, і її ніким замінити не можна. У народі кажуть: "Хто маму має, той горя не знає", "Матір ні купити, ні заслужити", "На світі знайдеш усе, крім рідної матері". Любов материнська – найбільша, найсвітліша, найбезкорисливіша у світі. Про безмежну материнську доброту, всепрощаючу любов і самопожертву складено легенди. У народній педагогіці здавна існує думка, що без глибокої, самовідданої любові до дітей не буває і не може бути повноцінного сімейного виховання. Світле благородство й велика любов до дітей формує авторитет, а водночас і силу виховного впливу. Ми поділяємо думку Григорія Ващенка: "Виховання пошани до батьків і старших треба починати з раннього дитинства. Першою умовою до цього є гідна поведінка самих батьків. Вони мусять бути прикладом для своїх дітей. Крім того, велике значення має згода в родинному житті. Коли батьки сваряться між собою, діти перестають їх шанувати. Не дарма славетна оперета "Наталка Полтавка" закінчується піснюю:

Де згода в сімействі,
Де мир і тишина,
Щасливі там люди,
Блаженна сторона...

У вихованні дітей слід прагнути до того, щоб діти поважали не тільки своїх батьків, а взагалі старших. Тому батьки в присутності своїх дітей мусять утримуватись від осуду своїх старших знайомих, а особливо кепкувати з них" (див. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори, с. 123).

Учений педагог далі зазначає: "Але зразкова поведінка батьків – це одна з умов виховання дітей пошани до батьків і старших. Були і є випадки, коли гідні всякої пошани батьки мали негідних дітей, що не шанували ні їх, ні взагалі старших людей. З другого боку, в минулому були випадки, коли діти шанували своїх батьків навіть тоді, коли ті несправедливо ставились до них. Щоправда, випадки невідповідності між поведінкою батьків і ставленням до них з боку дітей трапляються порівняно рідко, але й вони свідчать про те, що, крім поведінки батьків, на виховання дітей пошани до старших впливають ще й інші чинники. Це в першу чергу сама система виховання і оточення, в якому перебувають діти" (там же, с. 123).

В любові до дітей, як справедливо нагадує народна мудрість, треба мати почуття міри, ніколи не впадати в нерозумну, сліпу любов, яка спотворює виховання, калічить дитину. А такі випадки, на жаль, не поодинокі, і ми, педагоги, стаємо свідками неправильно закладених стосунків між батьками та дітьми, що приносить і шкоду, і горе підростаючому поколінню. Розумно люблять своїх дітей ті батьки, які ніжність не доводять до розбещеності, піклування – до потурання примхам, а вимогливість поєднують з повагою до особистості дитини. У зв'язку з цим Г.Ващенко радить: "...ми приходимо до висновку, що як занадто суворе виховання, при якому авторитет батьків і старших підтримується переважно шляхом суворих кар, так і надання дітям повної волі приводять до негативних наслідків. Тому природний шлях виховання лежить десь посередині" (там же, с. 125).

І далі продовжує: "Отже і сучасному вихованню українських дітей треба йти середнім шляхом: уникати зайвої суворості і непотрібних кар і в той час не покладатися на природу, а розумно керувати дітьми, рахуючись з їхніми природними нахилами і здібностями. Це стосується виховання взагалі і виховання пошани до батьків і старших зокрема.

Починається воно з наймолодших років. Треба задовольняти здорові потреби дитини, фізичні й духовні, а не задовольняти вередувань. При цьому дуже важливим є дотримуватись певних норм, застосування в житті дітей певної дисципліни. Застосування її при умові твердості і послідовності батьків зовсім не вимагає суворих кар, бо дитина поступово входить у певні норми поведінки, що стають її другою натурою. Крім того, ще з молодих років треба виховувати в дітей свідомість своїх обов'язків перед батьками. Піклуючись про дітей, задовольняючи їх потреби, батьки мусять привчати дітей по мірі їхніх сил допомагати батькам... Крім того, треба з малих років привчати дітей молитись за батьків...

При вихованні пошани до батьків і старших велике значення має ставлення батьків до своїх вимог, які вони ставлять дітям. Вимоги мусять бути обдумані, доцільні і не перевищувати дитячих сил і можливостей. Але оскільки вимога поставлена, батьки мусять бути послідовними і твердими. Відмовлення від своїх вимог, всяке хитання батьків підриває в очах дітей батьківський авторитет" (там же, с. 127).

Викладене Г.Ващенком стосується не тільки родини. "В такому ж дусі мусить провадитись виховання і в школі", – зазначає видатний український педагог і психолог (там же, с. 127).

Положення і поради Г.Ващенка, як педагога і психолога, базуються на віковій етнопедагогіці українського народу. На її засадах і мають відроджуватись українська сім'я та виховання підростаючого покоління.

"Відповідно до цього має розбудуватись і педагогіка майбутнього... Тому виховання кожного народу, маючи спільні загальнолюдські риси, матиме й свої національні особливості відповідно до духу народу та його призначення. Цей дух і призначення свого народу кожна національна педагогіка має досконально дослідити і відповідно до них будувати систему виховання й освіти своєї молоді." (Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – К., 1997. - С. 407).

Сучасна педагогічна наука та суміжні з нею дисципліни, існуючий досвід підтверджують незаперечність істини, що виховання дитини є не лише система цілеспрямованого і планомірного формування світогляду, переконань і почуттів, волі й характеру, потреб і здібностей, а й адаптації її в соціальному середовищі та відносинах особистості в природному та людському довкіллі. Саме тому найнеобхіднішим сьогодні є здійснення родинно-національного виховання на основі етнопедагогіки та етнопсихології українського народу, відроджуваних традицій, засвоєння досягнень світової культури, надбань всього людства. Працюючи над Проектом системи освіти самостійної України, Григорій Ващенко підкреслив: "...система освіти має відповідати перш за все соціально-політичному устроєві держави, а також психології народу та національним традиціям. У всьому цьому український народ має свої відмінності, що відрізняють його від інших народів" (див. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори, с. 143).

Народження дитини несе велику радість для сім'ї. За народними уявленнями, поява дитини на світ знаменується спалахом нової зірки, яка осяватиме її весь життєвий шлях. Із символічного образу зірки-дитини випромінюється високий гуманізм і мудрість народу, що в своїй тисячолітній історії, у своїх сузір'ях зірок сяє вічно, а значить, вічними є проблеми виховання дітей!

- Людська думка найбистріша і найсміливіша.
- Для людської думки немає віддалі.
- Думка думку гонить.
- Думка – найхуткіша, земля - найситніша, сон - наймиліший.
- З самого початку думай, який буде кінець.
- Лучий розмисл, як замисл.
- Не подумавши, і кілочка не затешеш.
- Недовго думав, а добре сказав.
- Ні здумати, ні згадати, ні в приказці кому сказати, що він говорив.
- Самотнім не є той, хто вмів думати.
- Стільки гадок, як в решеті дірок.
- Що з очей, то і з мислі.
- Що на думці, те й на язиці.
- Більше забувається, як пам'ятається.
- Добре довго пам'ятається, а лихе ще довше.
- На пам'ять свою скаржитесь кожен, а на розум ніхто.
- Хочеш багато знати, треба менше спати.
- Добре того учити, хто хоче все знати.
- Пізнай себе, буде з тебе.
- Пташка красна своїм пір'ям, а людина – своїми знаннями.
- Вмієш зуби заговорити.
- Птицю пізнати по пір'ю, а людину по мові.
- За словом в кишеню не полізе.